

# Franz Baaderin vastaanotosta Suomessa

**Benedikt Franz Xaver von Baader (1765–1841) oli romantiikan ajan vaikuttaja, joka on pitkälti jäänyt muiden filosofien, kuten Hegelin, Fichten ja Schellingin varjoon. Baaderia kuitenkin luettiin laajasti suomalaisten oppineiden keskuudessa, mistä kertoo esimerkiksi Helsingin yliopiston kirjaston laaja kokoelma hänen teoksiaan 1800-luvulta. Kun tarkastellaan Baaderin vastaanottoa Suomessa, voidaan puhua myös piilovaikutuksesta, sillä Baaderin vaikutus välittyi myös epäsuorasti muiden filosofien ja teologien kautta.**

**T**unnustukseltaan roomalaiskatolilainen Baader opiskeli 1780-luvulla kemiaa ja lääketiedettä Ingolstadtin yliopistossa. Vuoteen 1773 kaupungin yliopisto oli ollut jesuiittojen hallinnassa. Tämän jälkeen yliopistossa vaikutti lyhyen ajan Adam Weishauptin vuonna 1776 perustama illuminaattijärjestö, jonka suojissa levitettiin Voltairen, ensyklopedistien ja Jean-Jacques Rousseau'n kiellettyjä kirjoituksia. Aikakautta leimasivat vahvasti erilaisten niin sekulaarien kuin teosofisten salaseurojen ja vapaamuurariloosien keskinäiset kilpailut ja juonittelut korkeimmista salaisuuksista. Lopulta kaikki salaseurat kiellettiin Baijerin vaaliruhtinaskunnassa 1784–1785. Vaikka Baader ei ilmeisesti itse kuulunut mihinkään salaseuraan, hän arvosti korkealle ranskalaista filosofi Louis Claude de Saint-Martinia (1743–1803), jolta hän sai kirkkokunnat ylittävän teosofiansa perustan.<sup>1</sup>

Baader väitteli vuonna 1786 kirjalla *Vom Wärmestoff*, ”lämpöaineesta”. Tämä teos jäi hänen ainoaksi varsinaiseksi, laajaksi ja yhtenäiseksi teoksekseen. Hän puolustaa siinä paracelsolaista ”kemiallista avainta” fysikaalisten ilmiöiden tutkimisessa. Baaderille kyse oli viime kädessä maailmansielun rakenteen analyysistä, jossa hän kannatti kvalitatiivista teoriaa. Näitä mekanististen teorioiden rinnalla toimineita oppisuuntauksia yhdisti orgaanisuuden idea sekä olettamus näkymättömien voimien olemassaolosta ja vaikutuksista fysikaalisiin ilmiöihin. Vuonna 1788 Baader aloitti opinnot Freibergin kaivosakatemiassa, jossa toimi aikakauden suurimpiin geologeihin kuuluva Abraham Gottlob Werner (1750–1817). Tämän neptunistinen koulukunta oli merkittävä romantiikan ajattelijoiden ja luonnonfilosofien. Wernerin teorian mukaan kaikki mineraalit ovat peräisin sedimenteistä ajalta, jolloin maapallo oli valtameren tai alku-

meren (*Urmeer*) peittämänä. Wernerin orgaanisen geologian (*Geognosie*) spekulatiiviseen puoleen liittyi myös ajatus paikan hengistä, *genius loci*, eri alueilla olevien mineraalien vaikutuksista kansojen tapoihin, kieliin, sotiin ja muihin paikallispiirteisiin.<sup>2</sup> Herder, Goethe, Hegel ja Schelling olivat kaikki Wernerin teorian kannattajia, kuten myös Ruotsin maineikkaat kemistit J. G. Wallerius ja Torbern Bergman.

Päätettyään opintonsa 1792 Baader matkusti Skotlantiin ja Englantiin ja palasi 1796 keuhkokuumeeseen Hampuriin, jossa hän teki tuttavuutta filosofi F. H. Jacobin kanssa. Saman vuoden lopussa hän astui kaivosteollisuuden palvelukseen Münchenissä ja julkaisi vuonna 1797 tutkielman *Beiträge zur Elementar-Physiologie*, joka vakiinnutti hänen asemansa romantiikan luonnonfilosofien keskuudessa. Vuonna 1800 Baader avioitui Franziska von Reiskyn kanssa, ja myöhemmin heille syntyi kaksi lasta. 1800-luvun alku oli muutoin tuotteliaan Baaderin hiljainen vaihe, jolloin hän keskittyi Jakob Böhmen tutkimiseen ja sai Friedrich Schlegeliltä lisänimen ”*Boehmius redivivus*”, ”jälleensyntynyt Böhme”. Schlegel myös totesi Baaderista, että jos tämä kykenisi kirjoittamaan niin kuin puhuu, ei enää luettaisi Schellingiä ja Fichteä.

Schelling, jolle Böhme oli tullut tutuksi pietistisen teologi Friedrich Christoph Oetingerin välittämänä, kohtasi Baaderin ensimmäistä kertaa vuonna 1806. Samana vuonna Baader alkoi kehittää fyysikko J. W. Ritterin kanssa animaalisesta magnetismin teoriasta. Ritter, joka oli keksinyt galvanointiprosessin ja löytänyt ultraviolettisäteilyn, oli tällöin erityisen kiinnostunut taikavarvun käytöstä. Vuonna 1808 Baader valittiin Baijerin tiedeakatemian jäseneksi, ja siinä ominaisuudessa hän piti Münchenissä luentoja uskonnonfilosofiasta ja psykologiasta ja julkaisi samalla huomattavan määrän uskonnollis-teologisia tutkielmia.

**”Baaderin mukaan kaikki kehittyi luonnostaan parempaan suuntaan niin kauan kuin pitäydytään teokraattisessa mallissa.”**

### **Baader ja Aleksanteri I**

Kuten muut aikakauden idealistit, Baader oli aluksi tervehtinyt Ranskan suurta vallankumousta innostuneesti mutta muuttanut mieltään, kun sitä seurasi terrorin ja päiden katkomisen kausi. Vallankumousta seuranneessa uskonnollisessa herätyksessä, johon kuului monenlaisia mystiikan haaroja, hän näki kuitenkin uudella kehityksellä olevan toivoa. Baader ryhtyiikin aktiivisesti vaikuttamaan kirkkopoliittikkaan ja laati tulevien vallankumousten torjumiseksi kaksi muistiot, jotka lähetti Venäjän ja Itävallan keisareille sekä Preussin kuninkaalle. Baader kirjoittaa muistioissaan kosmopoliittisesti merkittävistä rakkauden periaatteesta ja pian koittavista viimeisistä ajoista kristillisen eskatologian mukaisesti. Ne otettiin suopeasti vastaan Venäjällä ja Preussissa, ja Baaderin kynänjälki onkin näkyvissä julistuksessa, jolle Pyhä allianssi perustettiin. Se oli viimeinen yritys rakentaa poliittiset suhteet Euroopassa uskonnolliselle perustalle.

Baader saavutti Napoleonin sotien jälkeen merkittävän aseman poliittisena teoreetikkona ja uskonnollis-filosofisena moraalijattelijana. Hänen näkemyksensä, että yhteiskunnallinen uudelleenrakennus tulisi perustaa uskonnolliselle pohjalle, yhdisti hänet aikakauden radikaaleihin ja vallankumouksellisiin kuten myös mystikoihin, kilias-teihin eli tuhatvuotisen valtakunnan odottajiin ja teoso-feihin Saksassa ja Ranskassa. Venäjän keisari Aleksanteri I oli kokenut uskonnollisen kriisin vuonna 1812, ja sen yhteydessä hän oli hakenut neuvoja useilta mystikoilta. Baader otti yhteyttä keisariin vuonna 1814 kiliasti Johann Heinrich Jung-Stillingin välityksellä. Tsaari ei kuitenkaan heti lämmennyt Baaderin ehdotukselle. Jung-Stilling kirjoitti Baaderille, että sekä keisari että opetusministeri A. N. Golitsyn arvostavat Taulerin, Ruysbroeckin, Tuomas Kempiläisen, Madame Guyonin sekä Fénelonin kaltaisia mystikoita, jotka ovat tervetulleita Venäjän kirkkoon. Sitä vastoin Böhme, Saint-Martin ja muut teosofit eivät olleet keisarin suosiossa, mutta pian hän alkoi suhtautua myönteisesti myös teosofoihin.<sup>3</sup> Tästä on merkinä Golitsynin

pyyntö Baaderille kirjoittaa näiden ajatteluun perustuva ohjeistus Venäjän papistolle.

Uskonnollisen organisaation ideaali oli Aleksanterille, Golitsynille ja Jung-Stillingille herrnhutilaisuus. Tästä 1700-luvun alkupuoliskolla perustetusta, kreivi von Zinzendorfin Herrnhutissa ylläpitämästä herätysliikkeestä nähtiin polveutuvan myös Venäjän raamattuseuran, jonka johtajana opetusministeri Golitsyn toimi. Seuran vakiinnuttamista osaksi valtion poliittista järjestelmää vuonna 1813 voi pitää merkinä siitä, että Venäjä oli astumassa uskonnollisen liberalismien aikakauteen. Herrnhutilaisuus oli ekumeeninen liike ja ”sydämen uskonto”, joka tarjosi suojaa erilaisille uskonnollisille ryhmille ja jossa painottui oppi näkymättömästä kirkosta. Kun jesuiitat karkotettiin Venäjältä 1815–1816, Baader sai Golitsyniltä tehtäväkseen korvata heidät ”heränneillä” papeilla tai pietisteillä, jotka herrnhutilaisten tapaan pitivät ohjenuoranaan yksin Raamattua. Heränneiden keskuudessa painottui millenarismi ja messianismi; keskeinen heidän julkaisemansa teos oli Jung-Stillingin *Heimweh* (”Koti-ikävä”, 1794), joka on mennoniittien elämää kuvaava utopia. Baader itse tosin ei kannattanut millenarismia sen radikaalissa muodossa vaan yhteiskuntaolojen asteittaista ja orgaanista kehittymistä.<sup>4</sup> Hänen mukaansa kaikki kehittyi luonnostaan parempaan suuntaan niin kauan kuin pitäydytään teokraattisessa mallissa.

Baaderin suurena suunnitelmana oli perustaa Pietariin baijerilaisen esikuvan mukainen akademia, jossa vallitsisi spekulatiivinen henki ja jonka perustana olisi teosofia ja *Naturphilosophie*. Baaderin pyrkimys oli tasapainottaa protestanttista nihilismia ja katolista rationaalisuutta venäläis- ortodoksisella henkisyydellä. Hänen matkansa Pietariin vuonna 1822 katkesi kuitenkin jo tuolloin Venäjälle kuuluneeseen Riikaan. Häneltä evättiin pääsy Pietariin, ja määrättiin poistumaan Venäjältä. Riiaassa Baaderia syytettiin muun muassa yhteyksistä aikaisemmin keisarin suosiota nauttineeseen mutta sittemmin epäsuosioon joutuneeseen paronitar von Krüdereniin. Syy muutoksille oli, että Aleksanteri I oli kääntynyt pois mys-

**”Myös kaikki pyhät tekstit nähtiin potentiaalisesti vaarallisina ja anarkiaan johtavina, jos niitä levitettiin ilman selventäviä huomautuksia.”**

tiikasta vuonna 1819 ja alkanut pitää kaikkia pietismin muotoja epäilyttävinä.

Venäjän raamattuseuraa lukuun ottamatta kaikki muut salaseurat kiellettiin Venäjällä vuonna 1822. Myös kaikki pyhät tekstit nähtiin potentiaalisesti vaarallisina ja anarkiaan johtavina, jos niitä levitettiin ilman selventäviä huomautuksia. Baader itse joutui poliisivalvontaan, ja hänet leimattiin vaaralliseksi liberaaliksi demagogiksi. Vietettyään talven 1822–1823 Klaipédassa ja Boris von Yxkullin tiluksilla Virossa, missä hän kirjoitti osat 2–4 *Fermenta Cognitionis* -teokseensa, hän palasi 1823 Müncheniin. Näihin aikoihin tapahtui välikirjo Schellingin kanssa. Tämä oli puhunut Baaderista halventavasti ”profeettana”, joka oli saattanut itsensä huonoon valoon Venäjä-yhteyksillään.<sup>5</sup>

### **Baader ja Suomi. Tengströmistä Pohjanmaan mystikoihin**

Johan Magnus af Tengström (1793–1856) toimi eläintieteen ja kasvitieteen professorina Keisarikunnan Aleksanterin yliopistossa Helsingissä vuodesta 1842. Hän oli nuoruudessaan, vuonna 1818, tehnyt serkkunsa Johan Jakobin kanssa sivistysmatkan Eurooppaan, jolloin tavoitteena oli ollut muun muassa tavata heidän suuresti arvostamansa Schelling. Tapaaminen ei onnistunut, koska Schelling oli matkoilla, mutta seuraavana vuonna Johan Magnus lähti yksin paluumatkalle kotimaahansa Münchenin kautta mukanaan suosituskirje P. D. A. Atterbomilta. Suosituskirje avasi oven Schellingin tapaamiselle tämän johtaman Baijerin Tiedekatemian tiloissa. Schellingin avulla Tengström pääsi tapaamaan von Baaderia, jonka kanssa hän kävi sisällöllisesti merkityksellisiä keskusteluja. Tengströmin matkapäiväkirjaan nojaten aatehistorioitsija Juha Manninen kirjoittaa, että Baader

”piti innostuneita esityksiä, suorastaan saarnasi vierailijalleen J. M. af Tengströmille. Asiaan lienee vaikuttanut se, että vierailija oli hänen arvossa pitämänsä Venäjän

keisarin alamainen. Matkan kuluessa usein kiinnitettiin myös huomiota siihen, kenen jälkeläinen kulkija oli. Baader esitteli kasvitieteellisen pääsuuntauksensa rinnalla ja sen osana romanttisesta luonnonfilosofiasta kiinnostuneelle Suomen arkkiepiispan pojalle kirjoituksiaan ja julkaisujaan. Puhe oli kulkeutunut erityisesti eurooppalaiseen politiikkaan. Baader oli ollut kovin kiinnostunut Venäjän parhaasta, selvittänyt Pietarissa vaikuttavalle ruhtinas Golitsynille laatimaansa kirjoitusta ja myönteisen vastaanoton saanutta asemaansa keisari Aleksanterin neuvonantajana.”<sup>6</sup>

Nähtävästi ensimmäisenä varsinaisena ”baaderilaisena” Suomessa voi pitää Johan Matthias Sundvallia (1793–1843), joka oli hävinnyt käytännöllisen filosofian professorin edellä mainitulle Johan Jakob Tengströmille. Myös Tengström oli ollut jossain määrin Baaderin kannattaja. Hän oli luonnehtinut tätä ”Schellingin nerokkaaksi seuraajaksi” ja käyttänyt häntä kritiikkissään Kantin autonomisen järjen ajatusta vastaan. Sundvall, joka oli ollut varhaisimpia Hegelin filosofian levittäjiä Suomessa, oli 1832 teologisen moraalin professuuria varten väitellyt ihmisen syntyinlankeemuksen mahdollisuudesta. J. V. Snellman arvioi Sundvallin teoksen juuri perustamassaan *Spanska Flugan* -lehden ensimmäisessä numerossa 1839 moittien häntä muun muassa siitä, että hän oli poikennut Hegelin ajatuksista eikä vienyt johtopäätöksiään loppuun.

Ilmeinen syy siihen, että Sundvall oli väitöskirjassaan etäännyttänyt hegeliläisistä näkökohdista, oli hänen omaksumansa Baaderin filosofia. Saatuaan professuurin vuonna 1833 hän lopetti tyystin kaiken kirjoittamisen. Mannisenkin mukaan jotain voi päätellä siitä, että Sundvallilla oli kirjajällyssään parisenkymmentä Baaderin kirjoitusta<sup>7</sup>. Vaikka Sundvall lopetti oman kirjoittamisensa, hän välitti vahvasti Baaderin ajatuksia joillekin oppilailleen, kuten Aron Gustaf Borgille, jonka tahdonvapauden ongelmaa käsittelevän väitöskirjan (1840) keskeiset lähteet ovat Baaderin *Vorlesungen über die spekulative Dogmatik* (1828–1833) sekä Würzburgin professori Franz Hoffmannin

julkaisema teos Baaderin ajattelusta, jonka varaan Borgin väitöskirja huomattavilta osin rakentuu<sup>8</sup>.

Baaderin välitti suomalaisen yliopistoteologiaan erityisesti Hans Lassen Martensen (1808–1884), Hegelin tanskalaisille esitellyt piispa ja välitysteologi. Martensen oli tavannut Baaderin ulkomaanmatkoillaan 1834–1836 ja saanut häneltä runsaasti vaikutteita vuonna 1837 julkaistuun lisensiaattityöhönsä omastatunnosta (*De autonomia conscientiae sui humane*), teokseen, jonka myös Sundvall omisti. Kohdatessaan Baaderin Martensen oli kokenut uskonnollisen murroksen ja siirtynyt aikaisemmasta panteistisesta käsityksestään näkemään uskonnollisen elämän eksistentiaalisena suhteena Jumalaan. Samalla tämä oli johtanut, kuten Sundvallilla, irtaantumiseen Hegelistä. Martensen sai Baaderilta perustan omaan spekulatiiviseen teologiaansa, jolloin hänelle myös avautui koko mystiikan traditio, joka johti erityisesti Jakob Böhmen tutkiskeluun.<sup>9</sup>

Sekä Martensenin kautta saatu että Baaderin suora vaikutus 1800-luvun pohjoismaiseen yliopistoteologiaan näkyy erityisesti aikakauden niin sanotussa välitysteologian koulukunnassa, jonka merkittävin edustaja oli helsinkiläinen systemaattisen teologian professori Axel Fredrik Granfelt (1815–1892). Hän oli Martensenin suuri ihailija ja pyrkinyt tapaamaan hänet vieraillessaan Kööpenhaminassa 1866, mutta joutunut harmissaan toteamaan tämän olevan matkoilla. Granfelt oli hegeliläinen mutta poikkesi tästä keskeisissä tietoteoreettisissa näkemyksissään, joissa kallistui Baaderin ja Martensenin suuntaan.

Granfeltin ”baaderilainen” katsantokanta oli yleisesti vallalla systemaattisen teologian oppiaineessa aina vuoteen 1875 asti, jolloin hän jäi eläkkeelle. Tuolloin beckiläisyys tai Johan Tobias Beckin biblistinen eli yksin Raamattuun tukeutuva suuntaus valtasi alaa. Beckin teologia, jonka perusta oli württembergiläisessä pietismissä, oli tullut Suomeen 1800-luvun puolivälin herännäisyyden myötä, josta se löysi vastakaikua tutussa vanhapietistisessä mystiikkapainotteisessa kirjallisuudessa, kuten talonpoikaisväestön mystikkoperinteissä. Beckiläisyydessä oli näin ollen sijaa ja juurtumismahdollisuuksia myös Baaderin spekulatiiviselle filosofialle, koska Beckin ja Baaderin ajattelutavat kohtasivat monin tavoin.<sup>10</sup>

Yksi kohtaamisalue, pietismin ohella, löytyi eksistentiaalisista. Beck oli ollut ensimmäisiä Søren Kierkegaardin ajattelua esitelleitä Saksassa ja Tübingenissä, johon oli muodostunut jälkimmäistä ihaileva piiri. Beck oli saanut syvällisimmät vaikutteensa omaan teologiaansa juuri Kierkegaardilta, jonka teologian opettajana Kööpenhaminan yliopistossa oli ollut Martensen. Kierkegaard, joka omisti useita Baaderin teoksia, oli syyttänyt Martensenia siitä, että hän oli plagioinut kaiken tietämänsä Baaderilta. Siirtyessämme suomalaiselle kentälle voimme todeta Granfeltin ensin tullen syytetyksi Beckin plagiomisesta väitöskirjassaan vuonna 1847, ja myöhemmin siitä, että nojasi kaikessaan Martenseniin. 1800-luvun suomalaisen yliopistoteologian ja pietismin voi näin, karkeasti ottaen, todeta saaneen vaikutteensa kahdelta ilmeisen

lähellä toisiaan olevalta filosofiselta suuntaukselta, martensenilais-baaderilaiselta ja beckiläis-kierkegaardilaiselta.

## Granfeltin spekulatiivinen teologia

Koska Granfelt tunnetusti omaksui Baaderin ajatuksia, esittelen seuraavassa piirteitä hänen spekulatiivisesta teologiastaan ja lopuksi Granfeltin epistemologian, joka selkeimmin on Baaderilta peräisin. Nojaan käsittelyssäni Tarja-Liisa Luukkaseen tutkimukseen Granfeltista<sup>11</sup>. Termi ”välitysteologia” (*Vermittlungstheologie*) on peräisin Hegeliltä, ja sai koulukuntana alkunsa Saksassa 1820–1830-luvuilla. Välitysteologian tyypillisiin piirteisiin kuului Hegelin idea kehityksestä, Schellingin spekulatiot luonnosta sekä Friedrich Schleiermacherin painotus tunteeseen. Saman näkemyksen mukaan kaikki kulttuurin muodot, kristinusko mukaan lukien, ovat kehityksen alaisia. Näin myös teologian, ollakseen osa aikakautensa tiedettä, oli kehityttävä. Teologiassa ei voitu ”palata alkuperäiseen”, koska kunkin aikakauden teologia nousi aikakautensa koko henkisestä maisemasta ja oli siten aikakautensa ilmaus, osa historiassa kirkastuvan kristinuskon kehitystä. Kristinusko ikään kuin ilmaisi itsensä eri aikoina eri muodoissa. Välitysteologian keskeisiä pyrkimyksiä oli uskon ja tiedon, idealismin ja rationalismin sekä deismin ja panteismin sovittaminen yhteen.<sup>12</sup>

Granfelt asettuu välitysteologian spekulatiiviseen siipeen omaksuessaan orgaanisen näkemyksen ihmiskunnasta, kristinopista ja tieteistä. Tietoa on kahdenlaista: ideaalista ja reaalista, ja eri aikoina arvostetaan enemmän yhtä, toisena toista. Molemmat ovat yhtä tärkeitä, koska tietämisen suhteen kyse on tasapainosta niiden välillä. Luonto muodostaa orgaanisen ykseyden, kuten myös ihmiskunta, jossa kaikki on kehityksen alaista. Myös kristinusko on itsessään kehittyvä organismi, kuten sen eri opit osina kokonaisuutta. Myös dogmatiikka oppiaineena on siis organismi. Toisiaan tukevat ja jopa keskenään ristiriitaiset opit kristinuskon sisällä ovat saman kokonaisuuden eri aspektoja ja ilmaisevat kristinuskon rikkauden ja täyteyden. Eri tieteenalat muodostavat yhdessä elävän ja orgaanisen totaliteetin, jonka sisällä tasapaino ei tarkoita jotakin vakaata tai pysyvää vaan kehittyvää suhdetta, jossa tieteet orgaanisesti ja vastavuoroisesti kehittyvät yhdessä. Tämä tarkoittaa myös, ettei teologia ole täydellistä ilman muita tieteitä, koska ne kaikki ovat osa tieteiden perhettä.<sup>13</sup>

Oikea metodi saavuttaa filosofiassa totuus on aloittaa oletuksella, että maailma on älyllisesti ymmärrettävissä (intelligiibeli). Granfeltin lähtökohta on, kuten Baaderilla, platonilainen. Maailman näkeminen spekulatiivisesti merkitsee sen näkemistä ideoiden kyllästäjänä, ”objektiivisesti”, sellaisena kuin se on. Ideaalinen spekulatio on saavuttaa ja integroida itseensä tämä ideatieto. Ideamaailma on absoluutti ja ehdoton (*obetingad*). Siinä määrin kuin ajattelu yhtyy objekteihin ja olioihin sinänsä, myös se on ehdotonta. Granfeltin mukaan voimme ymmärtää maailmaa, koska maailma itsessään on järjellinen, ja myös ihmisjärjellä ymmärrettävissä oleva systeemi. Dogmatii-



kassaan Granfelt pohtii myös, Baaderiin viitaten, ovatko ideat identtisiä enkeleiden kanssa.<sup>14</sup>

Koska empiirinen metodi, jota Granfelt kritisoii, ei paljastanut olioita sinänsä, oikea metodi saavuttaa tietoa on etsiä mielen ideoita olioiden ideoissa. Luomakunta sisältää jumalallisia ideoita, ajatuksia, suunnitelmia ja tarkeituksia, jotka ovat aktualisoituneet empiirisessä maailmassa. Tietäminen (*sannt tänkande*) on yhdenmukaista objektien kanssa, koska tieto objektista on identtinen objektin itsensä kanssa. Koska Jumalan ajatukset ovat osittain aktualisoituneet ja manifestoituneet maailmassa, niiden tutkiminen ei anna transsendentaalista vaan immanenttia tietoa.

Reflektiivinen järki näkee ideoissa ainoastaan yleiskäsitteitä, jotka ovat abstrahoituja olioista, ja käyttää niitä organisoimaan tietoa kaikesta. Granfeltille olioiden sisällä olevilla ideoilla on ”sisäinen sielu”, voima tai perinssiippi. Ideaalinen, spekulatiivinen tieto on näin idea-tietoa. Se on myös kaksinaista. Granfeltin kristillisessä platonismissa luonnon ideoilla on välitön ja ”vastustamaton” olemassaolo, mutta ne aikaansaavat ihmisissä välittyneen ja ”vastustavan” reaktion. Ihminen voi valita, realisoiko hän Jumalan luovat ideat vai ei. Välitysajatteluun kuuluu, että koska empiirinen tieto kuvaa oliot ainoastaan ilmiötasolla, fenomenologisesti, empiirinen tieto tulisi tasapainon vuoksi yhdistää spekulatiiviseen tieteseen.<sup>15</sup> Spekulatiivisen ajattelun tehtävä on tuoda ilmi muuttumattomat totuudet, jotka Jumala välittää ihmisille. Totuudet eivät ole löydettyjä tai keksittyjä, vaan annettuja.

## Granfelt ja omatunto

Granfeltin mukaan kaikki tieto Jumalasta on jo olemassa, siltä osin kuin Jumala on sen ihmisille antanut. Ihmisen ajattelussa ei ole mitään uutta; ei ole olemassa mitään, mitä ei olisi jo ajateltu. Tässä kohdin Granfelt

yhtyy Baaderin Descartes-kritiikkiin. Descartesin teesi *cogito ergo sum* sisälsi solipsismin perusvirheen, koska hän selitti itsetietoisuuden yksilöllisen itsen olemassaolon näkökulmasta. Tätä vastaan Baader oli argumentoinut, että kaikki tietäminen on ”yhdessä-tietämistä”, *Mit-Wissen*. Tieto ja varmuus yhdistyvät, kun ne sijoitetaan ihmisen omaantuntoon. Baaderin mukaan omastatunnosta puhuttaessa siitä käytetyt erikieliset ilmaisut todistavat itsessään solipsismia vastaan, kuten saksan kielen prefiksi ”Ge” (*Gewissen*), kreikan ”syn” (*syneidesis*) ja latinan ”con” (*conscientia*). Granfelt yhtyy tähän lisäten ruotsin kielen ilmaisun *samvete*. (Mielenkiintoinen seikka on, että suomen kielen ”omatunto” poikkeaa tästä konventiosta). Baaderin uskonnollisen filosofian keskiössä on, että ihminen ei yksin, autonomisesti, kykene tietämään, vaan tarvitsee apua ylhäältä – *Hilfe von oben*. Kaikki tietäminen on osalliseksi tulemistä ja tapahtuu välittymisenä, jossa omatunto toimii absoluuttisen varmuuden ”elimenä”.

Baaderin teoria omastatunnosta on teoria itsetietoisuudesta. Hän näki, että kaikki aiemmat itsetietoisuuden teoriat olivat olleet väärässä, koska ne eivät huomioineet omaantuntoa. Vaikka Baaderin mukaan yksi tärkeimpiä kehityksiä filosofiassa oli nähdä itsetietoisuus ihmisiellun keskuksena, se erehtyi olettaessaan itsetietoisuuden olevan absoluutti. Filosofia asetti itseyyden keskiöön ja hämärsi ymmärryksen siitä, että ihminen itsetietoisuudessaan ”tietää” olevansa objekti toiselle, korkeimmalle tietoisuudelle. Toisin sanoen ihminen tietää olevansa olemassa, kun hän huomaa olevansa itse ajattelun kohde: minua ajatellaan, siksi ajattelen. Totuuden ainoa kriteeri on näin omatuntomme, sisäisin tietoisuus siitä, mitä tunemme. Se on aina liitettyä tunteisiin ja tahdon intohimoisuuteen. Sen vuoksi ihminen kykenee välittömästi tiedostamaan ”luonnollisella” mielellään hyvän ja pahan olemassaolon ilman reflektiota tai abstrahointia.

## Viitteet

- 1 Leuer 1976, 2–3.
- 2 Sama, 4; 64–69.
- 3 Sama, 19.
- 4 Sama, 22, 25.
- 5 Sama, 31, 34.
- 6 Manninen 2003, 25–26.
- 7 snellman.kootuttekset.fi/fi/luvut/spanska-flugan-synnyttää-kriittisen-sanomalehdistön
- 8 Murtorinne 1984, 174.
- 9 Sama, 172.
- 10 Bräutigam 2015; Murtorinne 1986.
- 11 Luukkanen 1993.
- 12 Luukkanen 2000, 106–107.
- 13 Luukkanen 1993, 74.
- 14 Sama, 77–78.
- 15 Sama, 80.

## Kirjallisuus

- Bräutigam, Michael, *Union with Christ. Adolf Schlatter's Relational Christology*. Pickwick, Oregon 2015.
- Leuer, Dennis Osborn, *Life and Works of Franz von Baader*. Väit. University of Oxford, Oxford 1976.
- Luukkanen, Tarja-Liisa, *B. O. Lille ja kirkkohistorianopetuksen alkuvaiheet Aleksanterin yliopiston teologisessa tiedekunnassa*. SKS, Helsinki 2000.
- Luukkanen, Tarja-Liisa, *In Quest of Certainty. Axel Fredrik Granfelt's theological epistemology*. Luther-Agricola-Gesellschaft, Helsinki 1993.
- Manninen, Juha 2003, *Miten oppi modernista valtiosta syntyi Suomessa*. Sophopolis, Oulu 2003.
- Murtorinne, Eino, Franz von Baaderin teosten herättämä kiinnostus Suomessa. *Elevatis oculis. Studia mystica in honorem Seppo A. Teinonen*. Missiologian ja ekumeniikan seuran julkaisuja 42. Vammalan kirjapaino, Vammala 1984, 169–176.
- Murtorinne, Eino, *Suomalainen teologia autonomian kautena*. Gaudeamus, Helsinki 1986.